

**Osvícenské zliterárnění
divadla**
**Modernistické a avantgardní
zdivadelnění divadla**

Carlo Goldoni

- 25. února 1707 – 6. února 1793 (v Paříži)
- italský dramatik, spisovatel, libretista a právník, občan Benátské republiky
- celkem napsal 225 děl, z nichž se 218 zachovalo
- považován za jednoho z otců moderní komedie
- z měšťanské rodiny
- navštěvoval jezuitskou kolej
- v Padově vystudoval práva (1731)

- 1737–1741 řídil divadlo San Giovanni Crisostomo
- 1738 napsal hru, v níž napsal celou roli hlavního hrdiny (*Il Momolo Cortesan*)
- 1743 uvedl první hru s kompletně napsaným textem (*La donna di garbo*)
- 1745–1748 Pisa, pracoval jako právník, ale nevzdal se psaní pro divadlo
- 1748 návrat do Benátek, spolupráce se společností G. Medebacha pro divadlo Sant'Angelo, začne se živit jako profesionální autor
- 1748–1753 série komedií, v nichž se odpoutal od vzorů komedie dell'arte a realizoval zásady „reformy“ divadla
- 1753–1762 pracoval v divadle San Luca

- 1761 pozván do Paříže, aby pracoval pro Comédie Italienne
- 1762 přestěhování do Paříže, musel čelit různým obtížím, které byly způsobeny nedostatkem prostoru pro italský soubor a požadavky francouzského publika, které ztotožňovalo italské divadlo s komedií dell'arte, od níž se Goldoni distancoval
- 1765–1770 vyučoval italštinu dcery francouzského krále Ludvíka XVI. ve Versailles
- 1769 mu byla udělena dvorní penze
- 1775–1780 vrací se k psaní pro divadlo
- 1792 po Velké francouzské revoluci mu byla penze odebrána
- 1793 umírá v chudobě

Goldoniho reforma divadla

- 1748–1762 rozhodující období Goldoniho tvorby
- postupně spoutává herce komedie dell'arte pevně psanými dialogy
- zrušení masek a stereotypních postav
- přechod od canovaccia k plně psané komedii
- zápletky se zjednodušují a přibližují realitě
- akt psaní, a tedy i autor, nabývají na významu
- změna nároků na herce, který si musí být schopen zapamatovat roli
- morální a výchovná hodnota divadla
- komické zápletky proměňuje v události ze současného života a v příběhy současných lidí
- komediograf každodenního života, nepřivádí na scénu mocné tohoto světa

Proměna textů her

- *Sluha dvou pánů* (1745) – vzniká ještě jako scenario komedie dell'arte, soubor tradičních postav, psáno na objednávku pro herce Antonia Sacchiho
- *Chytrá vdova* (1748) – počátek reformy, mísení tradičních masek a současných typů
- *Mirandolina* (1752) – soudobá měšťanská charakterová komedie, už zcela bez masek
- *Zamilování* (1759) – komorní komedie, původně psaná veršem, později přepsána do prózy
- *Poprask na laguně* (1762) – lidová komedie, obraz soudobého života s řadou postaviček, plebejský tón a hovorová mluva rybářů z Chioggie, „chórická“ komedie

Realismus

- zobrazení všech společenských vrstev
- hledá řešení, které by uspokojilo jak vzdělance, tak nevzdělance
- sleduje tzv. přirozený styl představení
- navrhuje molièrovsky zaměřený program přeměny komedie dell'arte v *commedii di carattere*
- stále stejné a stereotypní masky nahrazuje dynamickými postavami, které se v průběhu hry vyvíjejí

- jeho italština je italštinou měšťanského světa, vzdálenou čistotě klasické toskánské tradice
- jako autor na volné noze potřebuje svými texty vydělávat
- přechod k tisku často změnil texty, tištěnými vydáními se obracel na širší a náročnější publikum, než jaké navštěvovalo divadla
- čerpá z rozsáhlé sbírky scénářů komedie dell'arte (nevyčerpatelný zdroj fabulí)
- ne herec, ale dramatik se stává tvůrcem divadelní události
- Goldoni usiluje o mírumilovný racionální svět (racionalisticko-osvícenský optimismus)

Carlo Gozzi

- 13. prosince 1720 – 4. 4. 1806
- italský dramatik a spisovatel
- narodil se do zchudlé šlechtické rodiny
- vytvořil řadu dramatických děl na motivy pohádek
- psal pro divadelní společnosti Antonia Sacchiho
- byl protagonistou polemiky o divadle s Goldonim, hájil staré umění *commedie dell'arte* proti novinkám, které do divadla vnesl Goldoni

- jeho pohádka *L'amore delle tre melarance* (Láska ke třem pomerančům) z roku 1761 představuje Gozziho manifest proti Goldoniho reformě
- podmaňuje si benátské publikum

Goldoni: pravidelná komedie, zdroj výtěžků pro autory, prospěšnost a výchova

Gozzi: divadlo dell'arte, bez výtěžků pro autory, radost ze hry

Moderna a avantgarda 20. století

- návrat ke komedii dell'arte, návrat k hereckému divadlu (pod taktovkou režisérů)
- zdivadelnění divadla, tj. odliterárnění divadla
- celé evropské moderní divadlo bylo tehdy pod silným dojmem tohoto bezprostředního a hravého žánru
- zaujal V. Mejercholda, M. Reinhardta, A. Tairova, N. Jevrejnova, J. Copeaua...
- u nás K. H. Hilara, J. Frejku či K. Čapka...
- začaly vycházet knihy o jeho historii, publikovaly se scénáře
- vedle herectví masek zájem o loutky, pantomimu, cirkus, klauny a akrobaty

Symbolismus

- maska zakrývá tvář, ale zvýrazňuje vnější i skryté rysy tváří a duší lidí, i jejich konání
- psychologické i existenciální významy masky
- návrat k předosvícenským epochám divadla
- hledání východisek ke „zdivadelnění“ moderního divadla
- odmítání realismu (a naturalismu) a hledání možností jeho překročení

Maska řekne více než leckterý obličej. (Oscar Wilde)

Nebezpečnost tváře za maskou. (Andrej Bělyj)

Edward Gordon Craig (1872–1966)

- našel inspiraci v loutkách a maskách
- v článku „Poznámka o masce“ (1910) vysvětluje, jak je dobré používat masky jako mechanismus, který upoutá pozornost, představivost a duši diváků
- vydával časopis The Mask v několika jazykových mutacích
- maska jako symbol lidské tvář

Existuje jen jeden herec – ne, jen jeden člověk, který má duši dramatického básníka a který vždy sloužil jako pravý a věrný interpret básníka, a to je loutka.

Alexandr Blok (1880–1921)

- hra *Balagančik* (1906, Bufonáda)
- balagan = jarmareční divadlo, stavěn do opozice k divadlu „chrámu“
- navazuje na populární italský žánr *commedia dell'arte*
- postavy Pierot, Harlekýn a Kolombína
- osamění, duševní rozdvojení a setkání se smrtí
- existenciální filozofický podtext hry

Nikolaj Jevrejnov (1879–1953)

- založil a vedl Starodávné divadlo (Starinnyj teatr)
- mělo za cíl rekonstruovat různé divadelní hry v intencích odpovídajícího dobového stylu a konvencím
- považoval za nutné vrátit se k předchozím epochám a v jejich divadelních zvyklostech hledat nosné prvky, ve kterých by bylo možné najít východiska pro „zdivadelnění” moderního divadla
- studovat divadelní fenomény na základě inscenací, aby byl evokován co nejkomplexnější zážitek

- divadlo fungovalo pouhé dvě sezóny
- první sezóna 1907–1908: západoevropské středověké divadlo
- druhá sezóna 1911–1912: divadlo španělského Zlatého věku
- třetí sezóna se neuskutečnila 1914–1915: zájem se měl soustředit na italskou komedii masek, výzkum v archívech provedl K. Miklaševskij

Konstantin Miklaševskij (Constantin Mic, 1885–1944)

- první studie o commedii dell'arte v letech 1914–1916
- první moderní kniha o komedii dell'arte: Pierre Louis Duchartre *La comédie italienne* (1924), na základě obsáhlého výzkumu Miklaševského
- Constantin Mic *La commedia dell'arte* (1927)

Vsevolod Emiljevič Mejerchold (1874–1940)

- inscenace hry Alexandra Bloka *Balagančik*, 1906, Petrohrad
- 1910 – nejintenzivnější zájem o commedii dell'arte
- spojoval komedie dell'arte s groteskností
- po bolševické revoluci opustil výzkumy masky, protože ta neodpovídala ideologii nové sovětské společnosti

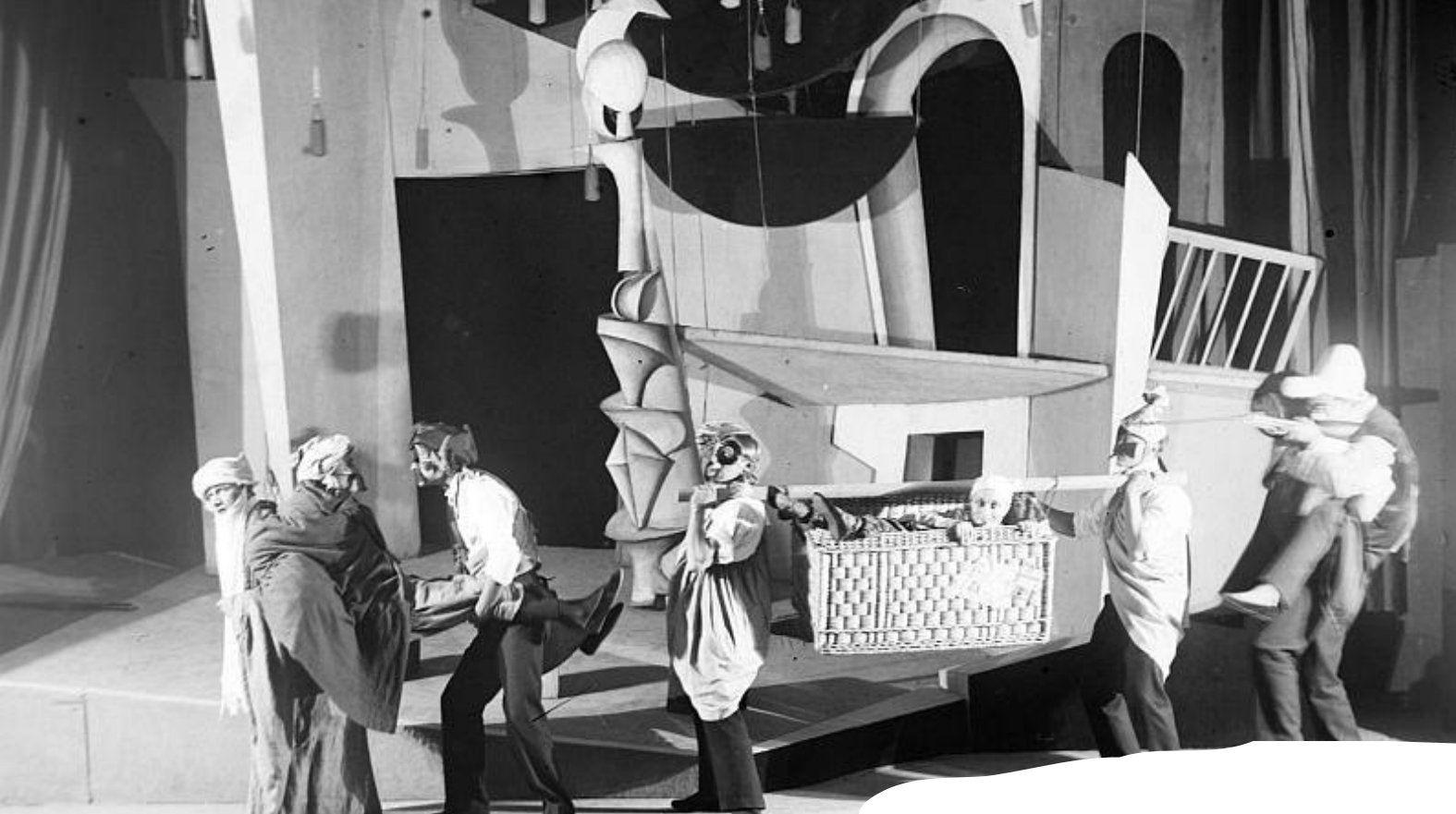
Rekonstruuje-li dnešní režisér staré divadlo, domnívá se, že musí začít pantomimou proto, že při inscenaci těchto němých her objevují herec i režisér plnou sílu prvotních divadelních prvků: sílu masky, gesta, pohybu i zápletky.

Dnešní herec právě masku, gesto, pohyb a zápletku naprosto ignoruje.

Zcela ztratil kontakt s tradicemi velkých mistrů hereckého umění.

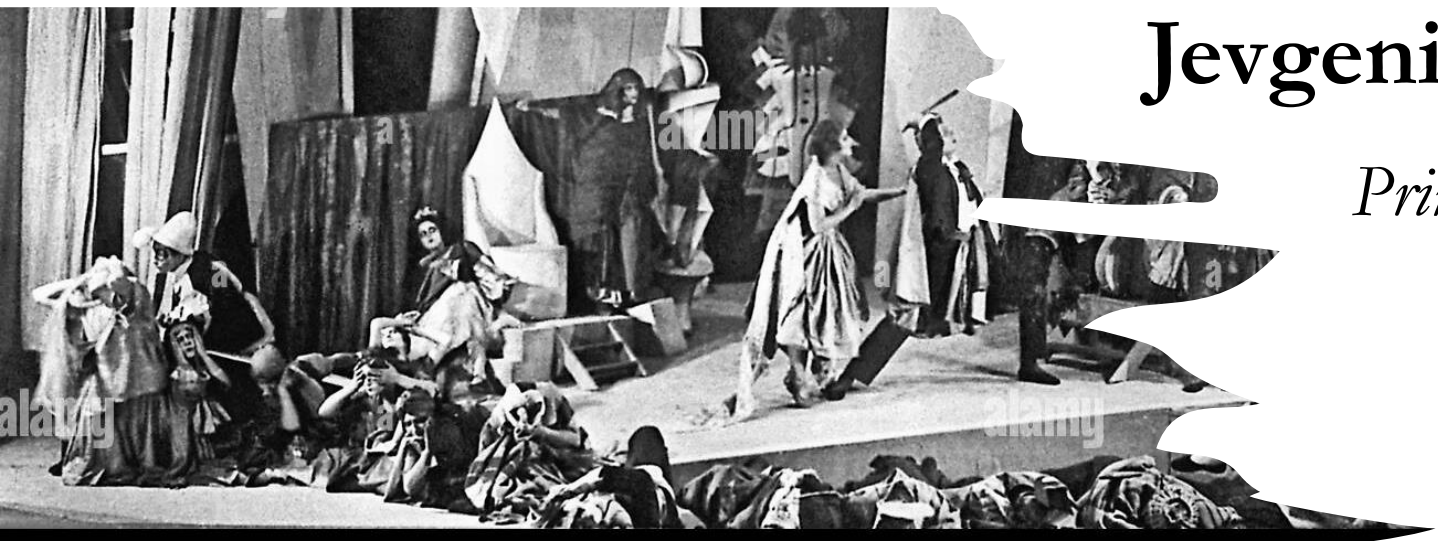
Komedianta v dnešním herci vystřídal „inteligentní předčítač“.

Dnešní herec nechce pochopit, že komediant-mim má vést diváka k fantazii a bavit ho při tom svou skvělou technikou. (V. Mejerchold: Jarmareční komediantství, 1913)

Jevgenij Vachtangov (1883–1922)

Princezna Turandot, 1922

Jacques Copeau (1879–1949) a divadlo Starý holubník (1913–1924)

- program renovace, reteatralizace divadla
- „rénovation“ – obnovení, obrození nebo očištění (nikoliv inovace či vytvoření nějakého nového -ismu nebo stylu)
- hledání elementárních základů divadla, „divadelních instinktů“
- návraty k tradičním hodnotám divadla z dob Molièra, Shakespeara nebo komedie dell'arte
- snil o bratrstvu komediantů, hudebníků, akrobatů i zpěváků, kteří hrají a žijí spolu
- pro moderního herce hledal schopnost improvizovat, bezprostřednost, naivitu a fantazii

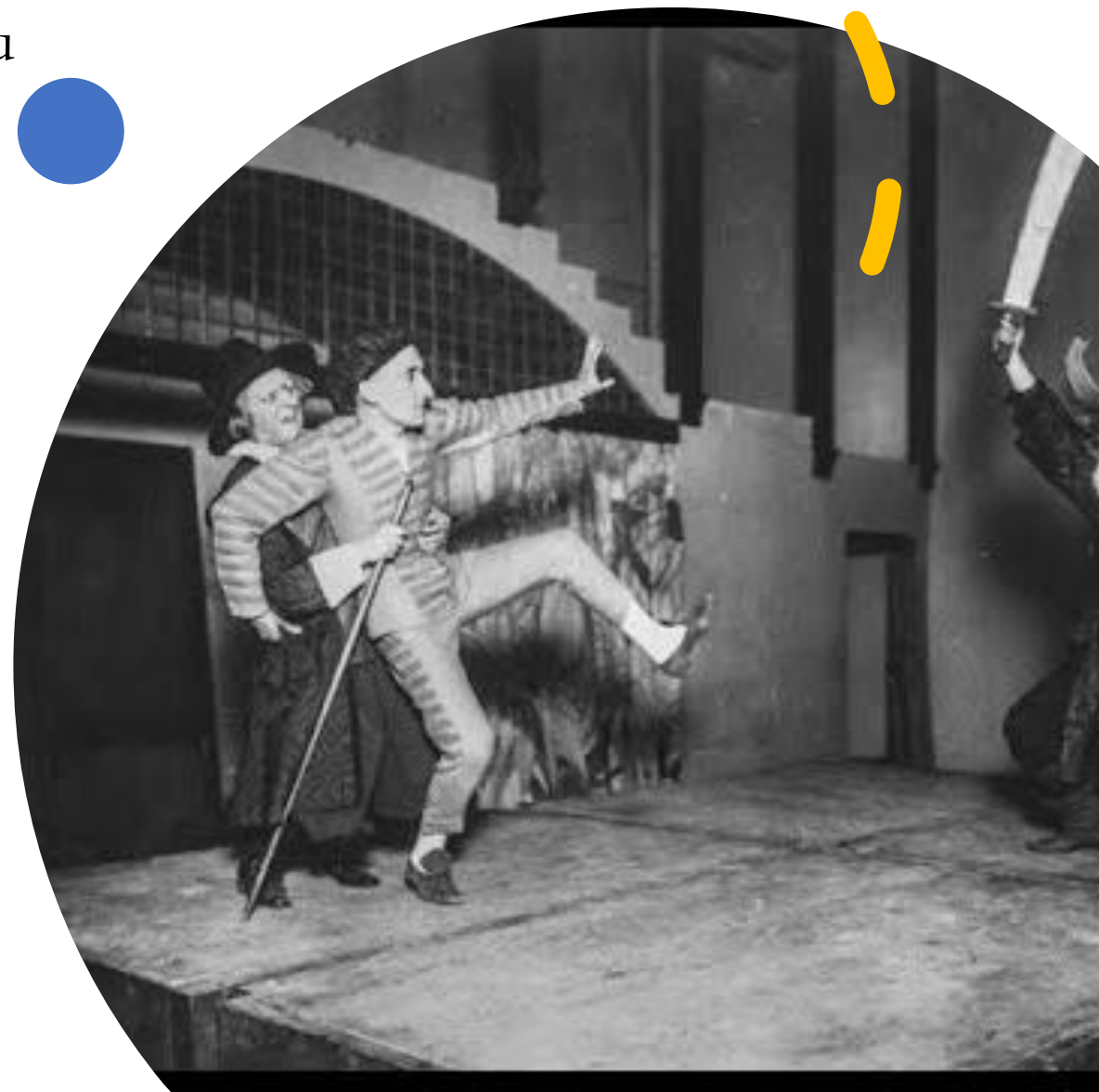

- chtěl obnovit komedii dell'arte a nalézt nové konvenční postavy ze současnosti
- hledal současné typy a situace, jako byl ve filmu Chaplin
- založil specializovanou skupinu herců, kteří by delší dobu spolupracovali a rozvíjeli své typy
- navrhl tři typy:

intelektuál (bývalý Dottore, dnes filosof nebo profesor)

reprezentant (ministr, poslanec, volební propagandista, obchodník s potravinami)

dospívající (školák, zamilovaný, umělec, voják a potom „idealista“, následovník Pierrota, bledá tvář)

Les Copiaus (1925–1929)

- 12 herců z divadla a školy Starého holubníku
- Les Copiaus (Děti Copeaua) nebo krátce Copiovci
- odešli z Paříže do Burgundska
- brzy se k nim připojil i Copeau a připravoval pro ně hry a scénáře podle starých francouzských, italských a španělských předloh

- herci si tu vytvořili vlastní typy:

Bitouille – pokračovatel italských sluhů zanni, byl ovládaný vlastním břichem, byl nenasytý, výřečný, měl smysl pro vtipy

Jean Bourgignon (Jan Burgundský) – Burgundčan s láskou k vínu

Gilles – v tradici druhého zanniho, líný, přihlouplý, ale žravý sluha

Jean-Sébastien Congre – vědátor, popletený stařec, potomek Dottora, měl žlutou masku, dlouhý špičatý nos s nasazenými brýlemi, někdy trapný jako lovec motýlů, jindy idealistický a šlechetný

Oscar Knie – namyšlený měšťan ve tmavém saku, obličejová maska naddimenzované velikosti, nepřístupná tvář se zježenou kšticí, dlouhým, špičatým nosem

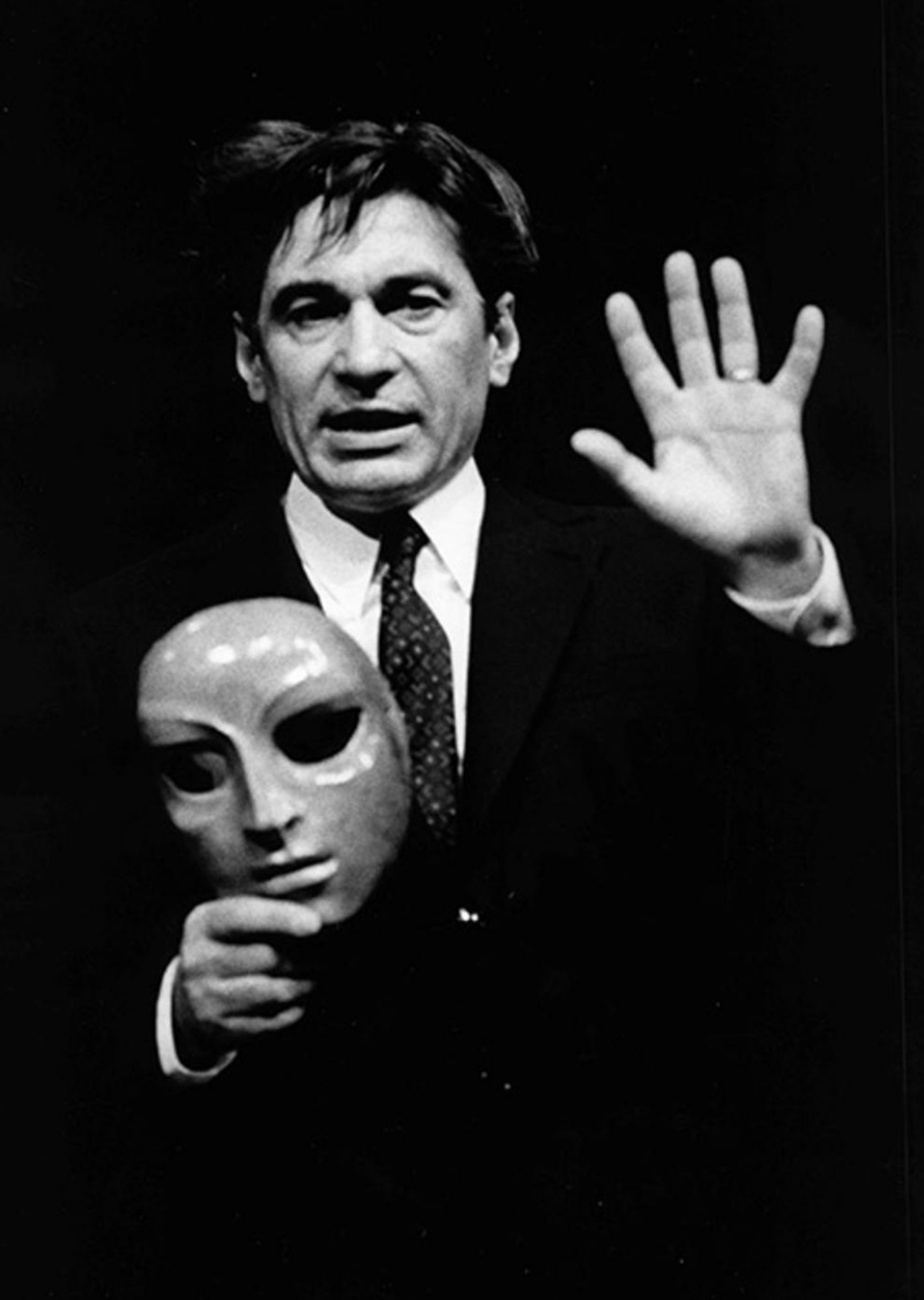
Michel Saint-Denis as Oscar Knie.

- vypracovali vlastní typy s kostýmy a maskami, které si oblékali a nosili je dokonce i mimo divadlo při každodenní práci
- souborem vládl duch rodinných komun starých italských a francouzských komediantů, kočujících jako oni z místa na místo a zjevujících se vždy tam, kde se konaly různé slavnosti a obřady

Charles Dullin (1885–1949)

- žák Copeau, herec Starého holubníku
- založil divadlo Ateliér, kde začínali Jean Vilar, Antonin Artaud, Jean-louis Barrault, Etienne Decroux, Marcel Marceau
- škola i laboratoř, kde by se zkoumaly nové herecké techniky
- postupy komedie dell'arte střídaly experimenty s hrou japonských herců nebo herectvím filmových grotesek
- největší zájem věnoval improvizaci
- pracoval s maskou a polomaskou

Jacques Lecoq (1921–1999)

Všechno je v pohybu. (Tout bouges.)

Jsme jako moře: pohyb vln na hladině je viditelnější než mořské proudy, ale i přesto je v hloubce patrný pohyb.

- nebyl přímým žákem Copeaua nebo členů Kartelu, ale učil se improvizacím a cvičením s maskou u Clauda Martina, žáka Dullina, a u Jeana Dastého, člena Copiovců

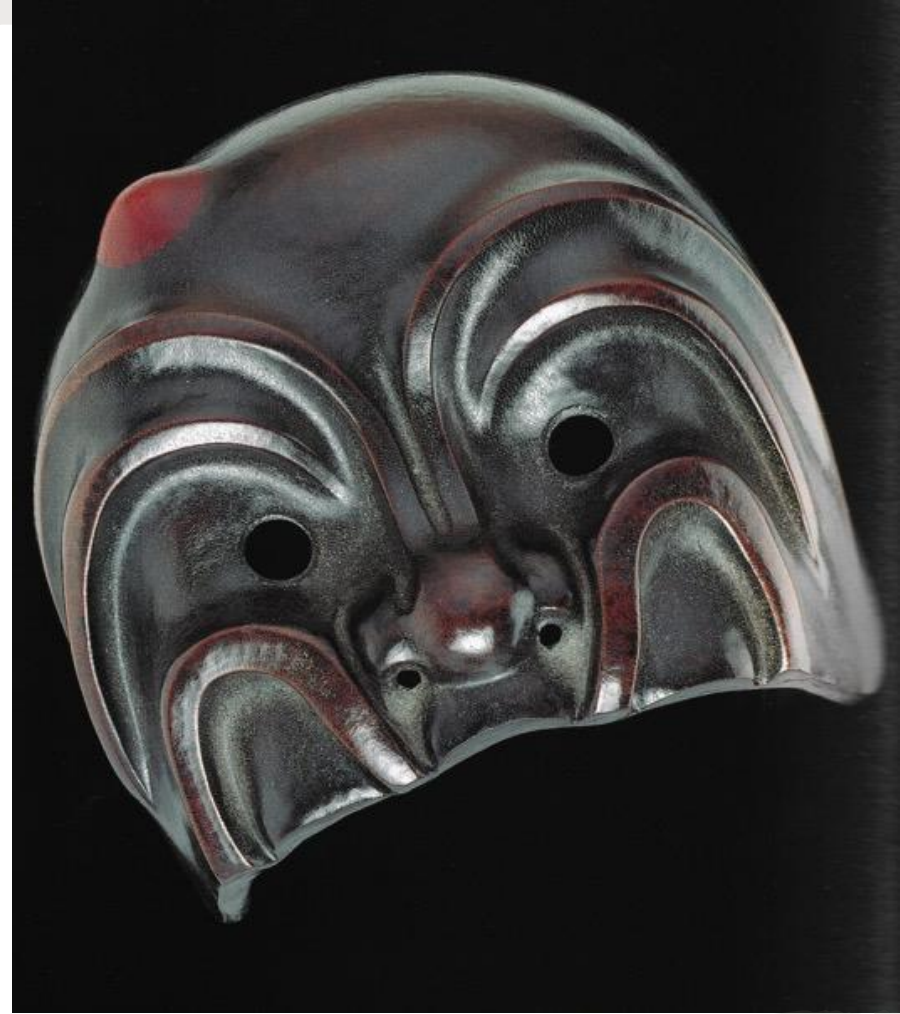
- v letech 1948–1956 působil v italské Padově a milánském Piccolò Teatro, kde založil první školu mimu, inscenoval zde několik kolektivních pantomim a spolupracoval s Giorgio Strehlerem a Paolem Grassim
- seznámil se s výtvarníkem Amletem Sartorim, který pro jeho cvičení a pantomimy vypracoval masky
- v roce 1956 založil Lecoq v Paříži školu (dnes existuje pod názvem *L'École internationale de théâtre Jacques Lecoq*)
- původní program školy: neutrální maska, fyzický výraz, komedie dell'arte, řecká tragédie a chór, pantomima atd.

Neutrální maska

- maska bez zvláštního a typického výrazu postavy, která se nesměje ani nepláče, není smutná ani veselá, a která se opírá o ticho a stav ticha. Její tvar musí být prostý, pravidelný a bez dramatickosti.
- používal při cvičeních i další masky: expresivní, larvální a polomasky
- maska probouzí tělo
- probuzení paměť duchovního těla a jeho univerzálních gest
- maska zvýrazňuje hru herce i situace, zpřesňuje gestiku těla a tón hlasu a činí hru herce čitelnější

Larvální maska: <https://www.youtube.com/watch?v=UuuPKPnxoiQ>
(18'05" – 19'35")

Amleto Sartori (1915–1962)

Dario Fo (1926–2016)

- od roku 1946 hrál společně s manželkou Francou Rame (z divadelní rodiny)
- 50. léta spolupráce s Piccolò Teatro (Miláno) a Teatro Stabile (Turín)
- od roku 1968 samostatný výzkum divadla – komedie dell'arte a herectví giullarů
- autorské vyprávěné divadlo, vliv B. Brechta
- *Mistero buffo* (Komické mysterium) vznikalo v letech 1969–1972, novozákonní příběhy, paraboly
- levicově orientovaný, kritika katolické církve, italský františkánský anarchismus (Francesco di Assisi) i karnevalita

- *Manuale minimo dell'attore* (1985, Příručka hereckého minima)
- pohyb masek – příznačně loutkovitý, specifická chůze s obraty vzad, náhlé přetočení nohy v opačném směru, viz herec Totò (1898–1967) *Marionetta Pinocchio*
<https://www.youtube.com/watch?v=syEc3r4Ctg4>
- maska je megafonem, který posiluje hlasový projev
- herec dýchá podle vůle masky
- ztráta vlastní tváře, hlasu, pohybů těla pod maskou
- spojení vlastní tváře s maskou, viz Marcel Marceau *The Mask Maker*
<https://www.youtube.com/watch?v=naXMPbd2pJ4>
- ruce se nemají dotýkat masky
- gesta se sama zesilují, pokud tělo přijme impuls od masky
- pod maskou zůstává tvář klidná a bez výrazu, masce dodává výraz tělo
- pokud herec hraje v masce mnoho let, znehybňuje to či zmrtnvuje jeho obličejové svaly

Grammelot

- umělý divadelní jazyk
- používali ho už italští herci komedie dell'arte ve Francii v 16. století
- imitace různých řečí a dialektů
- obdoba dětštiny, gibberish
- *Člověk a technika* (L'uomo e la tecnologia)
<https://www.youtube.com/watch?v=8A4n9Ez9O8g&t=62s>

FINITO!

